

انتشارات توس

((۷۴۹))

ادبیات نمایشی در ایران

جلد چهارم

دوره‌ی طلایی نمایش در ایران
(۱۳۳۲ - ۱۳۲۰ ه. ش.)

نوشته‌ی

دکتر جمشید ملک‌پور

سرنامه	ملک‌پور، جمشید ۱۳۳۱
عنوان و نام پدیدآور	ادبیات نمایشی در ایران / نوشته جمشید ملک‌پور
مشخصات نشر	تهران: توس، ۱۴۰۰
مشخصات ظاهری	ج: مصور، نمونه، عکس.
فروست	انتشارات توس؛ ۲۵۲، ۲۵۳، ۶۶۱.
شابک	۷-۷۴۸-۳۱۵-۹۶۴-۹۷۸
یادداشت	ص.ع. به انگلیسی: Jamshid Malekpour. Drama in Iran.
یادداشت	ج. ۱ و ۲ (چاپ اول: ۱۳۶۳)
یادداشت	ج. ۱ و ۲ (چاپ دوم: ۱۳۸۵)
یادداشت	ج. ۳ (چاپ اول: ۱۳۸۶)
یادداشت	جلد اول و دوم این کتاب در سال‌های ۱۳۹۸-۱۳۸۵ تجدید چاپ شده است.
یادداشت	کتابنامه.
مترجمات	ج. ۱. نخستین کوشش‌ها تا دوره قاجاریه. - ج. ۲. دوران انقلاب مشروطه. - ج. ۳. ملی‌گرایی در نمایش (۱۳۲۰-۱۳۰۰ ه. ش). - ج. ۴. آغاز سلطنت محمدرضا پهلوی تا کودتای سال ۱۳۲۲ ه. ش. - ج. ۵. سال‌های ۱۳۲۲ ه. ش تا ۱۳۳۶ ه. ش. - ج. ۶. سال‌های ۱۳۶۶ تا ۱۳۵۷ ه. ش.
موضوع	نمایشنامه فارسی - ایران - تاریخ و نقد
موضوع	نمایش - ایران
موضوع	نمایشنامه نویسان ایرانی
رده بندی کنگره	۴ الف ۲۸۲۴/م PIR
رده بندی دیویی	۸۲۲/۰۶۹
شماره کتابشناسی ملی	۶۴۳۳۹۸۱ م

www.ketab.ir

انتشارات توس

ادبیات نمایشی در ایران

جمشید ملک‌پور

جلد چهارم: دوره‌ی طلایی نمایش در ایران

چاپ اول، ۱۴۰۰

حروفچینی و صفحه‌آرایی: توس (ندا جبار)

شمارگان: ۷۰۰ نسخه

چاپ: طیف‌نگار

قیمت: ۲۴۰۰۰۰ تومان

ISBN 978-964-315-748-7

شابک: ۷-۷۴۸-۳۱۵-۹۶۴-۹۷۸

ISBN 978-964-315-659-6

شابک دوره: ۶-۶۵۹-۳۱۵-۹۶۴-۹۷۸

کلیه حقوق چاپ و انتشار این اثر - به هر صورت محفوظ و مخصوص انتشارات توس است.

دفتر مرکزی: تهران، خیابان انقلاب، خیابان دانشگاه، بن‌بست پورجوادی، شماره ۵ - ۶۶۴۹۱۴۴۵

مرکز فروش: خیابان انقلاب، خیابان دانشگاه، پلاک ۱۷۸ - تلفن: ۶۶۴۶۱۰۰۷

نشانی اینترنتی: www.ToosBook.ir پست الکترونیک: info@ToosBook.ir

فهرست مطالب

پیشگفتار

۷

بخش اول: از جنگ جهانی دوم (۱۳۲۰هـ.ش) تا کودتا (۱۳۳۲هـ.ش) ۱۳

۱. اوضاع سیاسی و اجتماعی ۱۵

۲. اوضاع ادبی و هنری ۲۷

بخش دوم: نمایش ۳۹

۱. تئاتر در آتش سیاست حکمت می‌شود (تئاتر فرهنگ، فردوسی، سعدی) ۴۱

۲. سایر گروه‌های نمایشی (تئاتر تهران، جامعه باربد) ۶۵

بخش سوم: نمایشنامه‌نویسی ۷۵

۱. رفیع حالتی (حجار) ۷۷

۲. غلامعلی فکری ارشاد (مغزالدیوان) ۹۱

۳. محمد حجازی ۹۷

۴. پرویز خطیبی ۱۰۲

۵. علی‌اصغر گرمسیری ۱۰۸

۶. فضل‌الله بایگان ۱۱۳

۷. حسین خیرخواه ۱۱۷

۸. ابوالقاسم جنتی عطایی ۱۲۲

۹. حسن شیروانی ۱۳۰

۱۰. نمایشنامه‌نویسان سیاسی ۱۳۷

۱۱. صدیقه دولت‌آبادی ۱۴۷

۱۲. سایر نمایشنامه‌نویسان ۱۵۲

۱۳. ترجمه و اقتباس ۱۷۰

۱۸۱	بخش چهارم: مباحث نظری و آموزشی
۱۸۳	۱. نقد و نظر و کتاب
۱۹۷	۲. مدارس آموزشی
۱۹۹	بخش پنجم: متون نمایشی

نمایشنامه‌ها:

۲۰۱	۱. لُنَبک آفروش و بهرام گور / رفیع حالتی
۲۶۳	۲. لیلی و مجنون / معزالدیوان فکری ارشاد
۲۹۹	۳. محمود آقا را وکیل کنید / محمد حجازی
۳۸۵	۴. جنون حکومت / پرویز خطیبی
۴۲۳	۵. صحنه‌ای از زندگی / فضل‌الله باغیان
۴۴۵	۶. پرس پولیس در آتش / ابوالقاسم حسن عطایی
۴۶۹	۷. بقیه از صفحه‌ی اول / حسن شیروانی
۴۸۵	۸. زندگی ایلپاتی / صدیقه دولت‌آبادی
۴۹۳	۹. سفر هشتم سندباد / پرویز ناتل خانلری
۵۰۳	۱۰. گنومات / احسان طبری

مقاله و نقد:

۶۲۹	۱. فن تئاتر و تحولات آن در دنیا / شاهین سرکیسیان
۶۴۷	۲. تارتوف در تئاتر سعدی / سعید نفیسی
۶۵۱	۳. شنل قرمز / امین عالیمرد
۶۵۵	۴. مونسرا / عطاالله زاهد

۶۶۱	کتابنامه
۶۶۵	نمایه

پیشگفتار

هم چنان که در جهان «داستان» ایرانی نمی‌توانیم آثاری از قبیل لیلی و مجنون، یوسف و زلیخا و رستم و سهراب را طبق تعریف و معنای امروزی (مدرن)، آثار داستانی بخوانیم، در جهان «نمایشنامه‌نویسی» ایرانی هم با همین بحث روبرو هستیم. نمایشنامه‌نویسان ما، اگرچه در عصری نوشتن نزدیک‌تر به ما، و بعضی از آن‌ها با برخی از اصول و قواعد نمایشنامه‌نویسی غربی هم آشنا، اما به‌ندرت توانسته‌اند تفکر یا حتی تکنیک نمایشنامه‌نویسی خود را - به‌طور کامل یا تا حدودی - از قصه‌پردازی، حماسه‌سازی و پندارسازی که همگی از ویژگی‌های سنتی - کلاسیک و ادب فارسی هستند جدا کرده و تفکر عمل‌گرای رئالیستی «قاب صحنه»‌ای و وحدت‌های سه‌گانه زمان و مکان و واقعه را در آثار خود به‌درستی کار ببرند. نتیجه، نوشتن و نداشتن نمایشنامه‌هایی است چون مرگ فروشنده (اجتماعی)، باغ وحش شیشه‌ای (روانکاوانه) و یا در انتظار گودو (فلسفی) در رابطه با فرد و اجتماع. نتیجه، به نمایش نگذاشتن این ویژگی‌های انسانی است در نمایشنامه‌های ایرانی طوری که خوانندگان و بینندگان این آثار در هر گوشه‌ای از دنیا بتوانند آن چنان که ما با خواندن آثار میلر و ویلیامز و بکت با جهان فلسفی و روانی و اجتماعی انسان غربی آشنا می‌شویم، با انسان معاصر ایرانی آشنا شده و با او ارتباط برقرار کنند.

در دهه‌ی بیست، اگرچه هنرمندان تئاتر ایران در پی کشف و یادگیری اصول و قواعد نمایش غربی بودند اما به دلیل عدم آشنایی عمیق با تفکر مدرن (که تئاتر یکی از نمودهایی بصری آن است) تنها توانستند کت و شلواری به تن تئاتری بکنند که همچنان گیوه به پا داشت و تسبیحی به‌دست. از طرف دیگر در همین شرایط و فضای فرهنگی سیاسی، زیبایی‌شناسی هنر هم (به‌ویژه تئاتر) تحت تأثیر سیاست و جریانات سیاسی و

علی‌الخصوص تقابل چپ و راست قرار گرفت. «چپی» که خود در درون با دو سه معضل بزرگ دست و پنجه نرم می‌کرد از جمله چپ اینترناسیونال وابسته به شوروی از یک سو و چپ سوسیالیستی اروپایی از سوی دیگر، آن هم در جامعه‌ای هنوز سنتی - مذهبی، «راستی» که هم باید با بقایای فئودالیسم باقی‌مانده از دوران قاجار مبارزه می‌کرد تا جاده را برای بورژوازی هموار کند و هم با جناح‌هایی در درون خود درگیر شود که یا به شدت غرب‌گرا بودند یا به شدت مذهبی که این دو خود در تنش و تضاد با یکدیگر. در این کشمکش هم هیچ نیرویی توانایی مطلق برای مسلط شدن بر اوضاع نداشت و ناچار به همکاری و زد و بند با یکدیگر. بنابراین عجیب نیست که در آن شرایط ما دوره‌ی طلایی را در نمایش تجربه می‌کنیم بدون آن که نمایشنامه‌نویس برجسته‌ای از درون آن بیرون بیاید. چرا که نمایشنامه‌نویسان بزرگ در دوره‌هایی آثار ماندگار خود را خلق کرده‌اند که ثبات و شکوفایی سیاسی و اقتصادی و اجتماعی در کشورشان وجود داشته است، در عصر طلایی آتن باستان، انگلیس الیزابتین، اسپانیای جهانگشا و آمریکای پیروز و شکوفای بعد از جنگ جهانی دوم. بنابراین در مذهب بیست، ایران گرفتار در رقابت انگلیس و آمریکا و شوروی از یک طرف، و چپ و راست داخلی از طرف دیگر، نمی‌توانست نمایشنامه یا نمایشنامه‌نویسی عرضه کند که سنگ بنای کار ملی ما را بر زمین نهد. ماحصل همه‌ی این جریانات هم که پُر معلوم. با کمک اجنبی و ائتلاف نیروهای ارتجاعی، هم چپ شکست خورد و هم جناحی از راست که امید می‌رفت موفق به ایجاد یک سیستم سیاسی ملی - سرمایه‌داری شود، و به دنبال این شکست، تئاتر (چپ و راست آن) در محاق و گرفتار در اختناق پساکودتایی، پنهان در زیرزمین‌ها یا سرگردان در جاده‌های یخ زده‌ی تبعید و بالاخره تن‌دادن به «مستخدمی» در ادارات دولتی تئاتر یا سینه‌ی دیوار ایستادن، بی‌شبنم و شقایق، در سحرگاهی خونین...

چاپ جلد چهارم ادبیات نمایشی در ایران دقیقاً سی و پنج سال بعد از چاپ جلد اول و دوم و چهارده سال پس از چاپ جلد سوم صورت گرفته است. این، یعنی نویسندگان و پژوهشگران تئاتر ایران سی و پنج سال فرصت داشتند تا درباره‌ی این دوره (دهه‌ی بیست) بنویسند و منتشر کنند. اما دریغ از یک جزوه پنجاه صفحه‌ای. مطمئن هستم که پس از پخش این جلد، مثل جلد‌های قبلی، بلافاصله انواع و اقسام کتاب‌سازی‌ها شروع شده و به بازار می‌آید که نویسندگان آن‌ها برای فرار از گریه‌برداری خود حتی از ذکر کتاب من